

O ZONĂ DENUCLEARIZATĂ ÎN BALCANI, CONTRIBUȚIE LA O EUROPĂ PAȘNICĂ

Gheorghe Dolgu, Nicolae Ecobescu, Maria Popescu, Ioan Pascu

În cadrul eforturilor generale de dezarmare, în primul rînd de dezarmare nucleară, crearea de zone denuclearizate în diferite regiuni ale lumii se bucură de o atenție deosebită. O dovadă în acest sens o constituie interesul marcat față de această idee, numeroasele propuneri și luări de poziție în domeniu.

După cum se cunoaște, conceptul de zonă denuclearizată a apărut în condițiile dominate de *existența și dezvoltarea armelor nucleare*. Uriușul potențial distructiv al acestor arme a determinat intensificarea eforturilor de identificare a căilor de evitare a pericolului ca statele să fie atacate cu asemenea arme, implicarea lor în general într-un conflict nuclear. În cadrul acestor eforturi, propunerile vizînd crearea de zone denuclearizate ocupă un loc deosebit, scopul lor final fiind tocmai evitarea unei asemenea posibilități prin eliminarea unuia din motivele principale care se află în spatele deciziei de a recurge la armele nucleare, respectiv prezența lor într-o regiune geografică dată aparținînd inamicului potențial. Așa cum se indică într-un important studiu în domeniu, factorul dominant în amplificarea interesului cu privire la conceptul de zonă denuclearizată l-a constituit dorința de a asigura absența completă a armelor nucleare din diferite zone ale globului, „dorința de a feri statele lumii de pericolul atacului nuclear sau implicării într-un conflict atomic, încercarea de a aduce o contribuție pozitivă la dezarmarea generală și totală, în special dezarmarea nucleară și prin aceasta la întărirea păcii și securității internaționale”¹.

În opinia noastră, denuclearizarea Balcanilor trebuie considerată ca fiind o singură *componentă* a conceptului mai larg urmărind transformarea Balcanilor într-o *zonă de pace, colaborare și bună vecinătate, fără arme nucleare*, care vizează următoarele obiective: promovarea relațiilor bilaterale în toate domeniile de activitate; reglementarea pe cale pașnică a problemelor care au apărut în relațiile dintre anumite state balcanice; crearea climatului pentru o apropiere politică; promovarea prieteniei, înțelegerii și respectului reciproc între toate statele balcanice; fundamentarea fermă a raporturilor lor reciproce pe principiile legalității internaționale; promovarea cooperării multilaterale în cadre și forme asupra cărora s-a căzut de comun acord și introducerea statutului de denuclearizare.

¹ *Comprehensive study of the question of nuclear-weapon-free zones in all aspects* (UN General Assembly, Official Records: Thirtieth Session, Supplement No 27A — A/10027/Add.1, Annex I), par. 82.

În linii generale, „conceptul Balcanilor ca zonă de pace și colaborare fără arme nucleare reprezintă mai mult decât simpla coexistență, deoarece solicită un anumit comportament în raporturile reciproce — de prietenie și cooperare, ca între bunii vecini. Dar în același timp, va reprezenta (mult) mai puțin decât ... o alianță — deoarece nu va solicita nici un fel de obligație militară în caz de război și întrucât nu va necesita nici un fel de integrare economică sau de orice alt tip”². De aceea, ne vom concentra atenția în cele ce urmează asupra unui singur element al conceptului de „zonă de pace”, respectiv denuclearizarea Balcanilor.

I. Denuclearizarea, trăsăturile caracteristice ale conceptului românesc

Este bine cunoscut că apariția ideii zonelor denuclearizate a fost determinată de contextul european din a doua parte a anilor '50, avînd un scop precis delimitat — prevenirea amplasării armelor nucleare factice pe continent. Ulterior, ea s-a impus atenției internaționale, căpătînd o tot mai largă recunoaștere pe plan mondial, în ciuda lipsei de rezultate concrete.

O lungă perioadă de timp, ideea zonelor denuclearizate, mai precis spus diversele propuneri și proiecte, nu au constituit subiect de analiză în cadrul ONU și al altor negocieri specializate de dezarmare. O oarecare schimbare are loc la sfîrșitul anilor '60 și începutul anilor '70, cînd, datorită insistenței statelor interesate, Adunarea Generală a ONU a inclus spre examinare pe agenda sa chestiuni referitoare la crearea de zone denuclearizate în Africa, Asia de Sud, Orientul Mijlociu și Pacificul de Sud, ca și propunerea de creare a unei zone de pace în Oceanul Indian.

În repetate rînduri, Adunarea Generală a ONU a subliniat necesitatea și importanța creării de astfel de zone în diferite părți ale lumii. În ciuda acestui fapt, progresul realizat este departe de a fi satisfăcător. Dezacordul dintre puterile nucleare, mai precis spus, atitudinea lor total diferită în raport cu propunerile avansate — bazată pe o asimetrie de interese, scopuri și situații concrete — a reprezentat un obstacol major în calea obținerii de rezultate practice pozitive în cazul anumitor proiecte (de pildă, cele referitoare la anumite regiuni ale continentului european); în alte situații, un atare dezacord dintre puterile nucleare a fost amplificat de cel dintre diferitele țări aparținînd uneia sau alteia din zonele potențiale avute în vedere. Cu toate acestea, în general, se poate afirma că „există astăzi o largă recunoaștere a necesității creării de zone denuclearizate, ca o măsură intermediară spre realizarea dezarmării generale și totale prin intermediul unei abordări regionale.”³

Crearea unui regim de denuclearizare militară în *Peninsula Balcanică* aparține primului grup de propuneri vizînd crearea de zone denuclearizate în diferite regiuni ale lumii. În urma bine cunoscutei inițiative românești, crearea unei zone de pace, colaborare și bună vecinătate,

² Ioan Mircea Pașcu, *The Balkans: A Romanian Perspective* în David Carlton and Carlo Schaerf, eds. *South-Eastern Europe After Tito. A Powder-Keg for the 1980s?* London, Mac Millan, 1983, p. 147.

³ *The UN Disarmament Year book*, vol. 3, 1978, p. 276.

lipsită de arme nucleare în Balcani a fost unul din subiectele abordate în timpul discuțiilor dintre țările regiunii, la Comitetul pentru Dezarmare de la Geneva, precum și în alte forumuri internaționale în timpul ultimilor 25 de ani. Implicația fundamentală a unui asemenea proiect este aceea de a transforma regiunea, altădată denumită „butoiul cu pulbere” al Europei, într-un factor important de pace, stabilitate, securitate și cooperare pe continentul nostru.

Diferit de alte propuneri, denuclearizarea Balcanilor nu a constituit subiect de discuție în sine la ONU, țările regiunii, inclusiv România, inițiatorii proiectului, abținându-se de a include un asemenea punct pe ordinea de zi a ONU; indiferent de aceasta, statele balcanice au continuat, desigur, să acționeze pentru dezvoltarea relațiilor lor bilaterale și îmbunătățirea climatului din regiune. În consecință, deși nu există nici o rezoluție ONU referitoare la acest subiect, precum și nici o referire în rezoluții vizind alte proiecte de denuclearizare, organizația mondială nu a putut totuși să îl ignore. În orice caz, o atare absență nu înseamnă niciodată că prevederile fundamentale din diversele documente ONU în acest domeniu sînt cumva lipsite complet de relevanță pentru crearea unei zone denuclearizate în Balcani.

În acest caz, ca, dealtfel și în cazul altor proiecte se invocă — mai ales de către cei ce se opun ideii — existența anumitor dificultăți, adesea descrise ca insurmontabile. În această privință trebuie subliniat în primul rînd că, în sfera relațiilor internaționale, nu există proiect, mai ales dacă are o natură politico-militară, care să fie lipsit de dificultăți inerente. A le depăși prin negocieri este însă chiar esența diplomatiei. Astfel, asemenea obiecții au un caracter „comun” și în consecință, nu trebuie să blocheze eforturile vizind găsirea de soluții reciproc acceptabile. În al doilea rînd, trebuie amintit, de asemenea, că propunerile urmărind scoaterea anumitor regiuni geografice de sub incidența utilizării potențiale a armelor nucleare sînt confruntate de regulă atît cu dificultăți de ordin general (climatul politic internațional, faza în care se găsesc negocierile de dezarmare, echilibrul strategic s. a.), cît și specifice (etapa în care se găsesc relațiile bi și multilaterale, probleme politice, existența sau absența armelor nucleare, apartenența la alianțele militare, situații conflictuale și alte trăsături). În al treilea rînd, ultimele evoluții din Balcani au permis, în ciuda existenței anumitor probleme între unele țări din regiune, o abordare mai directă a problematicii denuclearizării, ceea ce, la rîndul său, conferă speranțe pentru obținerea unui progres real în domeniu. În orice caz, problema se află în atenție și există posibilități reale ca ea să fie dezbătută într-un cadru multilateral, poate de cinci din cele șase țări balcanice.

Așa cum arăta un specialist iugoslav, „În comparație cu proiectele vizind crearea de zone denuclearizate în Europa, inițiativele privind regiunea balcanică nu sînt atît de elaborate”⁴. Această afirmație reflectă situația generală. Cu toate acestea, sîntem de părere că, deși inițiativele balcanice nu au fost prezentate sub forma unui document cuprinzător, de-a lungul timpului au fost avansate numeroase idei, formule, sugestii

⁴ Borut Zupan, *La maturation de l'idée des zones désatomisées en Europe*, „Revue de politique internationale”, No. 770, 5 May 1982, p. 16.

și propuneri de natură să clarifice elemente importante ale proiectului. Este, de aceea, necesar ca, bazat pe acestea, să se întreprindă un adevărat „salt” înainte în domeniul elaborării complete, pentru a se facilita trecerea la discuția de texte ce prefigurează — cel puțin în linii generale — anumite perspective de acord. Acesta este motivul principal pentru care considerăm că, în actualele împrejurări — împreună cu eforturile guvernamentale de a promova obiectivul important al denuclearizării, eforturi care rămân totuși esențiale — este nevoie și de o contribuție științifică sporită, provenind în primul rând de la oamenii de știință aparținând statelor din zonă, în scopul clarificării teoretice presupuse de o asemenea întreprindere.

Inițiativa proiectului balcanic aparține, așa cum este recunoscut pe plan internațional, României. Iată câteva din momentele de referință în această privință:

10 septembrie 1957. Președintele Consiliului de Miniștri al României trimite un mesaj șefilor de guvern ai Albaniei, Bulgariei, Greciei, Turciei și Iugoslaviei propunând convocarea unei conferințe a șefilor de guvern ai statelor respective. Se aveau în vedere o gamă largă de probleme ca: îmbunătățirea relațiilor dintre țările balcanice, întărirea cooperării balcanice în toate domeniile, neagresiunea, contribuția la securitatea europeană.

Deși elementul denuclearizării nu era menționat ca atare, propunerea avansa principalele trăsături ale unei zone balcanice de pace, colaborare și bună vecinătate.

6 iunie 1959. Elementul denuclearizării a fost inclus în mod expres, completind conceptul formulat anterior. Astfel, statele balcanice trebuiau să se angajeze, în afară de a renunța la agresiune, în favoarea rezolvării pe cale pașnică a problemelor disputate, să renunțe „la stocarea de armament atomic și nuclear și la staționarea în zona Balcanilor a unităților militare străine dotate cu astfel de arme, ori la instalarea de rampe de lansare pentru rachete și proiectile teleghidate pe solul lor”⁵. Se cereau, de asemenea, garanții corespunzătoare din partea puterilor nucleare.

21 iulie 1972. Rezoluția Conferinței Naționale a PCR a aprobat tezele prezentate de președintele Nicolae Ceaușescu, subliniind „necesitatea continuării... eforturilor de transformare a Balcanilor într-o zonă de pace, colaborare și bună vecinătate, lipsită de arme nucleare și baze străine, de realizare a unei înțelegeri cu privire la principiile ce trebuie să guverneze colaborarea economică, politică și cultural-științifică dintre țările balcanice”⁶. Se propuneau, de asemenea, convocarea unei conferințe și înființarea unui organism în acest scop.

5 noiembrie 1975. Propunerea este reiterată în documentul oficial „Poziția României cu privire la problemele dezarmării, în primul rând ale dezarmării nucleare și la edificarea unei păci trainice în lume”.

25 iunie 1976. Guvernul român răspunde Secretarului general al ONU în legătură cu studiul privind zonele denuclearizate.

19 noiembrie 1979. La cel de al XII-lea Congres al PCR, președintele Nicolae Ceaușescu a subliniat hotărîrea României de a milita pentru

⁵ „Știința”, nr. 4543, 7 iunie, 1959.

⁶ Conferința Națională a PCR, 19-21 iulie, 1972, București, Edit. Politică, 1972, p. 533.

pași concreți în direcția transformării Balcanilor într-o zonă de pace, fără arme nucleare. Necesitatea unei abordări de substanță a acestei problematice a fost din nou evocată la Conferința Națională a PCR din decembrie 1982, când s-a reiterat propunerea privind convocarea unei conferințe balcanice la nivel înalt, pentru a pune bazele unei zone de pace, liberă de arme nucleare și baze militare străine în această parte a continentului, propunere avansată anterior de președintele Nicolae Ceaușescu.

În toate aceste ocazii, precum și în altele care nu au fost menționate, s-au putut contura trăsăturile caracteristice ale conceptului românesc, după cum urmează :

- propunerea pentru o zonă balcanică denuclearizată constituie o componentă majoră a politicii externe românești, în general, concretizând dorința permanentă pentru pace, prietenie, colaborare, înțelegere reciprocă și bună vecinătate într-o zonă geografică dată;

- proiectul a fost privit întotdeauna în contextul european mai larg. El a fost elaborat ca o contribuție concretă la întărirea securității și promovarea colaborării pe continentul nostru;

- el are în vedere toate cele șase state balcanice, respectiv Albania, Bulgaria, Grecia, România, Turcia și Iugoslavia;

- proiectul este deschis oricăror extinderi, inclusiv Adriatică, posibil întreaga Mediterană într-un stadiu ulterior, însă în orice caz Europa centrală — prin intermediul țărilor bazinului dunărean — și, desigur, Europa de nord;

- este destinat transformării Balcanilor într-o „zonă în care să nu mai existe trupe și baze militare străine, în care să fie abolită cu desăvârșire politica forței și a amenințării cu forța, în care popoarele să acționeze unite pentru soluționarea problemelor economice, sociale și politice importante, de interes comun”;

- proiectul vizează o intensificare a colaborării bi și multilaterale atât la nivel neguvernamental cât și la nivel guvernamental, ca o bază reală pentru instaurarea de noi relații între statele balcanice, întemeiate pe încredere, stimă și respect reciproc, prietenie, înțelegere și colaborare reciproc avantajoasă în condițiile în care popoarele din zonă își mențin fizionomia, individualitatea și personalitatea proprie; atari relații vor trebui, desigur, să se bazeze ferm pe principiile legalității internaționale;

- proiectul nu este conceput ca un instrument îndreptat împotriva cuiva, ci, mai degrabă, ca un instrument destinat îmbunătățirii raporturilor interregionale;

- în același timp, el nu reprezintă nici o încercare de creare a vreunui bloc, din moment ce țările participante urmează să-și păstreze actualul lor sistem socio-politic și economic, precum și chiar actuala apartenență la alianțele militare din care fac parte;

- el nu reprezintă în nici un caz un obstacol în calea modului în care țările balcanice concep menținerea și îmbunătățirea raporturilor lor cu alte state din afara zonei;

- el este realizabil printr-o abordare „pas-cu-pas”. În această privință, am sublinia propunerea deja menționată a președintelui Nicolae

⁷ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul fauririi societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 11, București, Edit. Politică, 1975, p. 684.

Ceaușescu de a se convoca o conferință balcanică la nivel înalt „pentru discutarea împreună a noilor pași ce trebuie întreprinși în direcția depășirii unor probleme existente, a dezvoltării încrederii, colaborării și cooperării economice, tehnico-științifice, cit și în direcția dezarmării și înfăptuirii unei zone fără arme nucleare în Balcani”⁸. În concluzie, așa cum se poate observa, conferința s-ar referi la denuclearizare ca la un singur element în cadrul unui evantai de probleme ce vizează transformarea Balcanilor într-o zonă de pace, colaborare și bună vecinătate, lipsită de arme nucleare.

II. Conținutul posibil al unei zone denuclearizate în Balcani

Conținutul unei zone denuclearizate în Balcani va viza mai întâi clarificarea unor probleme ca :

— *aria geografică de aplicabilitate* : viitoarele țări membre ar fi Albania, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România și Turcia. Este de la sine înțeles că decizia de aderare la o zonă balcanică denuclearizată este în întregime o decizie ce implică suveranitatea națională ;

— *înțelesul conceptului de zonă denuclearizată* : actualele instrumente internaționale nu epuizează conținutul posibil al conceptului. De aceea, opinia noastră este că acesta ar trebui definit mai larg, astfel încât să permită interzicerea nu numai a armelor nucleare și a dispozitivelor explozive ca atare, ci și întreaga lor infrastructură (vectori etc.) ;

— *interzicerea impusă printr-un regim de denuclearizare militară* trebuie să fie *permanentă* (adică atât în timp de pace cit și în timp de război), *absolută și totală* (însemnând că va trebui să funcționeze și în cazul unui conflict convențional, atât între unele state membre cit și între unul din acestea și un stat tert, inclusiv o putere nucleară) ;

— *interzicerea* trebuie să se aplice și *transitului* armelor nucleare prin interiorul zonei denuclearizate ;

— *obiective și țeluri finale* : premisa majoră pe care se sprijină o zonă denuclearizată o constituie încercarea statelor membre de a evita primejdia unui atac nuclear, sporind astfel atât propria lor securitate cit și securitatea întregii regiuni. În același timp, o zonă denuclearizată constituie și o contribuție la întărirea neproliferării nucleare, la dezarmare, în special la dezarmare nucleară. Cu toate acestea, așa cum arătam anterior, opinia noastră este că zona denuclearizată ar trebui să vizeze obiective mai ambițioase, care se află și ele în legătură cu cele menționate deja. Prin intermediul obligațiilor asumate atât de statele membre cit, mai ales, de puterile nucleare, zonele denuclearizate au șansa de a fi scutite de vechile practici internaționale bazate pe utilizarea forței, presiunilor și amestecului de orice tip, tendințelor hegemoniste și politiciii sferelor de influență. Ele trebuie, de asemenea, privite în contextul mai larg al conceptului de zonă de pace, apropiindu-ne de una din trăsăturile

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Interviu acordat grupului de presă „Brabant Pers”*, 3 martie 1982, *op. cit.*, vol. 23, București, Edit. Politică, 1983, p. 375-376.

fundamentale ale acestuia, respectiv eliminarea prezenței militare străine (inclusiv a infrastructurii acesteia), decuplind astfel regiunea vizată de ecuația nucleară global-strategică ce, mai ales în cazul Balcanilor, este aproape în totalitate răspunzătoare de o asemenea prezență. Și un ultim punct: denuclearizarea Balcanilor nu poate fi concepută în afara contextului european, față de care este atât funcție cât și factor stimulator;

— *principii*: orice tip de regim de denuclearizare militară trebuie să fie supus acțiunii unui set de principii care să reglementeze funcționarea sa. Astfel, el se va supune atât unor principii cu valabilitate generală cât și unor principii specifice. În prima categorie pot fi incluse principiile actualului drept internațional (respectul independenței și suveranității naționale, al integrității teritoriale, neamestecului, nerecurgerii la forță și la amenințarea cu forța, reglementării pașnice a disputelor, egalității în drepturi și avantajului reciproc). În a doua categorie pot fi incluse:

— participarea voluntară a celor șase state balcanice (dacă un stat balcanic hotărăște să se alăture mai târziu, el va putea să o facă, cu condiția să nu solicite modificarea regimului odată convenit);

— asigurarea absenței totale a armelor nucleare din regiune, ceea ce implică atât renunțarea definitivă la opțiunea nucleară militară din partea tuturor țărilor membre, cât și retragerea armelor nucleare existente ce aparțin unor țări terțe;

— accesul nestingherit la utilizarea pașnică a energiei nucleare;

— durată nelimitată a regimului de denuclearizare, obiect al unui mecanism adecvat de control;

— recunoașterea și garantarea zonei denuclearizate de către puterile nucleare;

— posibilitatea aplicării de măsuri adecvate de verificare reciproc acceptabile tuturor părților implicate, în scopul creării încrederii necesare și al obținerii asigurării că obligațiile asumate sunt respectate de toate părțile.

Din aceeași categorie mai pot face parte și principiile importante ale securității nediminuate și egale, ca și principiile consensului — cu privire la luarea deciziilor — și rotației — cu privire la pozițiile ce urmează a fi deținute în organismul internațional ce ar urma să fie constituit și la reuniunile ce se vor organiza, principii ce vor trebui să funcționeze în toate fazele procesului de denuclearizare.

Obligațiile statelor din zonă. Pe scurt, obligațiile statelor membre ar consta în *abținerea* lor și *oprirea* altora de a întreprinde următoarele tipuri de activități pe teritoriile aflate sub jurisdicția lor: dezvoltarea, testarea sau producerea de arme și dispozitive nucleare explozive; achiziționarea, posesia ori permisiunea de a staționa orice fel de arme nucleare sau componente de sisteme ale armelor nucleare; stabilirea și menținerea de baze militare echipate cu arme nucleare, vectori ori alte componente ale sistemelor de arme nucleare; mai mult, statele membre vor fi rugate să ceară puterilor nucleare să desființeze instalațiile militare nucleare pe care le dețin pe teritoriul de sub jurisdicția lor; amplasarea ori stocarea de arme nucleare sau sisteme de arme nucleare; introducerea, transportul sau tranzitul de arme nucleare ori componente ale sistemelor de arme nucleare; lansarea de arme nucleare din interiorul zonei respective.

Ar trebui avut în vedere ca statele membre să își reafirme atașamentul lor la renunțarea la recursul la forță și la amenințarea cu forță în raporturile dintre ele și cu alte state, ca un element ce ar întări considerabil regimul de denuclearizare în sine. O atare obligație ar deriva, pe de o parte, din faptul că statutul denuclearizat nu anulează — în nici un fel posibil — obligația respectivă deja asumată (prin aderenta la Carta ONU și la alte instrumente internaționale), iar, pe de altă parte, din faptul că odată devenit sursa unei agresiuni militare, nici un stat membru, în special în cazul în care o atare agresiune ar viza o putere nucleară, nu s-ar putea sustrage complet întregului set de consecințe pe care le presupune conflictul modern.

Obligațiile statelor nucleare. Este esențial ca statele membre să aibă garanția *viabilității* zonei lor denuclearizate. De aceea, puterile nucleare vor trebui să își asume un număr de obligații ce derivă în principal din cerința respectării statutului zonei și a abținerii de la utilizarea armelor nucleare împotriva ei. În afara obligațiilor formulate în Rezoluția Adunării Generale a ONU 3472 B (XXX) din 11 decembrie 1975, mai poate fi luată în considerație abținerea de la următoarele tipuri de activități: asistarea țărilor membre în dezvoltarea, testarea sau producerea de arme și dispozitive nucleare explozive; sprijinirea lor în obținerea pe orice cale de arme nucleare și dispozitive nucleare explozive; transferarea de asemenea arme și dispozitive către aceste țări; testarea armelor nucleare pe teritoriul statelor respective; introducerea, stocarea sau staționarea de asemenea arme ori componente ale sistemelor de arme nucleare pe teritoriul lor și crearea de baze militare nucleare (mai mult, li se va cere să le desființeze pe cele existente deja); transportarea ori tranzitarea de asemenea arme și sisteme de arme prin teritoriul, spațiul maritim și aerian al statelor din zonă; — lansarea de arme nucleare din interiorul zonei.

Așa cum s-a arătat, este esențial ca puterile nucleare să își asume obligația că în nici o împrejurare și sub nici un pretext nu vor recurge la utilizarea sau la amenințarea cu utilizarea armelor nucleare împotriva statelor membre și a zonei ca atare. Aceasta este în mod evident o obligație fundamentală, aflată în deplină concordanță cu majoritatea recomandărilor în domeniu, inclusiv cu cele formulate în Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 2153 A (XXI) din 17 noiembrie 1966. Se cuvine subliniat că o atare obligație trebuie interpretată ca având un caracter *politico-juridic*. O asemenea obligație ar fi complet compensată prin renunțarea voluntară din partea statelor membre la unul din drepturile lor suverane — ca parteneri egali ai comunității internaționale — respectiv la opțiunea militară nucleară.

În același timp, un asemenea angajament din partea puterilor nucleare nu trebuie — în nici un fel — să fie interpretat ca un „cec în alb” atribuit lor de a înlocui forța nucleară cu cea convențională împotriva statelor membre. De aceea, valoarea însăși a zonei denuclearizate ar spori considerabil dacă puterile nucleare ar accepta să își reafirme angajamentul de a nu recurge la forță și la amenințarea cu forță în general împotriva statelor membre ale unei zone denuclearizate balcanice. Acest lucru ar fi în deplină concordanță cu obligația deja asumată de puterile nucleare în domeniul respectiv și care este inclusă în diferite instrumente

internationale la care au aderat (Carta ONU, Acordul dintre URSS și SUA cu privire la prevenirea războiului nuclear din 22 iunie 1973 etc.).

Obligațiile altor țări. Într-o manieră generală, și alte state ar trebui, de asemenea, să se angajeze să recunoască regimul denuclearizat al Balcanilor și să îl respecte ca atare. În esență, aceste state vor trebui: să se abțină de la acordarea de asistență tehnică și sprijin material țărilor membre în scopul de a le facilita acestora dezvoltarea și producția de arme nucleare; să se abțină de la orice fel de activități ce ar aduce vreo atingere statutului denuclearizat al zonei; să reafirme obligația de a nu recurge la utilizarea forței și amenințării cu forța împotriva statelor membre și a zonei ca atare, ca un element de întărire a sentimentului de securitate al statelor membre, punind astfel la dispoziție un stimulent adițional pentru crearea și viabilitatea unei asemenea zone în sine.

Utilizarea pașnică a energiei nucleare. Instrumentul de denuclearizare a Balcanilor nu trebuie să limiteze în nici un fel dreptul statelor membre de a deține un acces liber la utilizarea pașnică a energiei nucleare. Fără să intrăm în detalii, credem că problema poate fi soluționată în concordanță cu prevederile Documentului final al celei de-a X-a Sesiuni speciale a Adunării Generale a ONU, cu prevederile altor rezoluții relevante, precum și cu cele ale Tratatului de neproliferare nucleară din iulie 1968.

Pe baza acestor și altor instrumente internaționale relevante, acordul de denuclearizare a Balcanilor va trebui să conțină prevederi precise, destinate să reglementeze drepturile statelor membre cu privire la utilizarea în scopuri pașnice a energiei nucleare, ca: dreptul de a promova cercetarea și dezvoltarea în domeniu; dreptul de a participa la cel mai larg schimb cu putință de informații științifice și tehnice privitoare la utilizarea pașnică a energiei nucleare; dreptul de a deține acces liber la materialul, echipamentul și instalațiile, tehnologiile și serviciile necesare presupuse de energia nucleară, precum și permisiunea de a le dobîndi în mod liber; dreptul de a avea acces la binefacerile exploziilor nucleare în scopuri pașnice; dreptul de a participa la cooperarea internațională cu privire la utilizarea în scopuri pașnice a energiei nucleare și de a dezvolta o largă colaborare între ele în acest domeniu.

În general, renunțarea statelor membre la opțiunea nucleară militară trebuie compensată prin angajamentul puterilor nucleare de a facilita accesul lor liber la toate binefacerile utilizării pașnice a energiei nucleare.

Legăturile cu alte proiecte similare din Europa. Din punct de vedere teoretic, dar și practic, apare util ca diversele proiecte pentru crearea de zone denuclearizate în Europa să fie legate, într-un fel sau altul, unul de altul, dat fiind impactul pozitiv pe care o atare conectare l-ar exercita asupra denuclearizării continentului european și, implicit, a lumii în general. În orice caz, chiar și crearea unei singure astfel de zone în Europa ar exercita efecte pozitive asupra procesului de denuclearizare a întregii Europe. De aceea, denuclearizarea Balcanilor va trebui considerată ca fiind doar un pas în cadrul unui proces mai amplu, avînd dimensiuni europene. Un alt pas l-ar reprezenta lărgirea granițelor geografice inițiale ale zonei, astfel ca ele să includă și alte regiuni, posibil Adriatica. În cadrul aceleiași ori următoarei etape, zona ar putea fi lărgită din nou, spre a include țările

bazinului dunărean. Astfel, pe de o parte, fiecare asemenea extindere ar întări sentimentul de securitate al membrilor săi, iar, pe de altă parte, ar facilita stabilirea contactului geografic cu o potențială zonă denuclearizată în centrul Europei și, prin intermediul acesteia, cu o atare zonă în Europa nordică, în cazul în care eforturile depuse acolo își vor găsi materializarea. S-ar putea astfel crea, în timp, o largă zonă denuclearizată între cele două alianțe militare din nordul până în sudul continentului nostru, ca bază de plecare — într-un stadiu ulterior — pentru denuclearizarea întregului continent.

Cadrul instituțional. Pentru a asigura funcționarea în bune condițiuni a procesului de denuclearizare în Peninsula Balcanică, pare potrivit să se creeze un organism internațional constând din reprezentanții tuturor țărilor participante. Acest organism ar putea fi numit *Agencia pentru Denuclearizarea Balcanilor* (ADB). În esență, principalele sale funcții ar fi: să asigure cadrul permanent pentru colaborarea și cooperarea țărilor membre în atingerea scopurilor fixate prin instrumentul de denuclearizare; să organizeze consultări periodice și extraordinare între țările membre cu privire la diverse probleme legate de transpunerea în practică a obligațiilor ce le revin; să supravegheze respectarea obligațiilor asumate și să aplice prevederile stabilite în cadrul mecanismului de control în colaborare cu Agenția Internațională pentru Energie Atomică (AIEA); să stabilească relații cu ONU și AIEA, precum și cu alte organizații cu profil ori preocupări similare în domeniul reducerii armamentelor și dezarmării.

Pentru a-și putea aduce la îndeplinire sarcinile încredințate, ADB ar putea crea un număr de organe principale și subsidiare. Cele principale ar urma să fie: *Conferința Generală* (autorizată să examineze și să rezolve toate problemele legate de instrumentul de denuclearizare); *Consiliul Executiv* (cel mai înalt organ între sesiunile Conferinței Generale); — *Consiliul Științific* (acționând ca organ consultativ) și *Secretariatul*.

Chesiuni referitoare la control. Dată fiind importanța unui sistem eficient de control, menit să supravegheze funcționarea instrumentului de denuclearizare, aceste probleme constituie un aspect esențial al oricărei zone denuclearizate. De aceea, însuși instrumentul de denuclearizare trebuie să conțină prevederi care să stabilească principiile și liniile directoare ale unui atare sistem, urmînd ca modalitățile practice de a asigura funcționarea acestuia să fie stabilite ulterior, de comun acord între semnatari. Principalul obiectiv al unui atare sistem ar urma să îl constituie controlul respectării obligațiilor asumate de statele participante. Funcțiile sale primordiale ar urma să fie:

— obținerea asigurării că materialul nuclear destinat utilizării pașnice va fi folosit ca atare și nu pentru testarea sau producerea de arme nucleare sau dispozitive nucleare explozive;

— asigurarea ca fiecare parte contractantă să își respecte și celelalte obligații rezultînd din angajamentele asumate în scopul de a preveni deturnarea energiei nucleare de la scopurile pașnice la cele legate de fabricarea de arme nucleare;

— asigurarea ca nici o parte contractantă să nu dobândească, să nu primească sau să capete, fie direct, fie indirect, în orice mod, posesia armelor nucleare și a sistemelor de arme nucleare;

— prevenirea amplasării și stocării de arme nucleare și alte componente pe teritoriul semnatarilor;

— asigurarea ca teritoriul semnatarilor să nu fie gazda unor acțiuni ale terților legate de producerea, testarea ori lansarea de arme nucleare;

— asigurarea desființării bazelor militare străine și eliminării armelor nucleare și a componentelor acestora de acolo de unde există în momentul intrării în vigoare a instrumentului de denuclerizare;

— obținerea asigurării că teritoriul semnatarilor nu este în nici un fel gazda oricăror activități interzise prin instrumentul menționat.

În legătură cu problema controlului destinat a asigura utilizarea pașnică a energiei nucleare, trebuie să se țină seama de experiența existentă în cadrul sistemului Tratatului de neproliferare prin intermediul garanțiilor AIEA la care cinci din cele șase state balcanice sînt părți.

În privința retragerii armelor nucleare străine și a componentelor acestora, Agenția pentru Denuclerizarea Balcanilor ar urma să fie îndrituită să solicite și să primească notificări scrise cu privire la situația existentă la un moment dat, atât din partea semnatarilor în cauză cît și a puterilor nucleare respective. Aceeași procedură ar urma să fie aplicată, de asemenea, și în cazul asigurării că nici o armă nucleară ori componentă a acesteia nu a fost introdusă în zonă. Desigur, în ambele situații, se poate recurge la inspecții la fața locului, în conformitate cu regulile convenite anterior de comun acord între participanți.

Odată acordul țărilor balcanice obținut și pregătirile terminate, procesul propriu-zis de denuclerizare ar putea fi, eventual, inițiat la conferința balcanică la nivel înalt menționată anterior. La rîndul ei, această conferință însăși ar putea fi rezultatul unui număr de alte întâlniri ale reprezentanților țărilor balcanice la diferite niveluri, în rîndul cărora o atenție deosebită trebuie acordată reuniunii de experți guvernamentali în problemele denuclerizării, așa cum a fost propusă de primul ministru al Greciei, Andreas Papandreu, la 14 mai 1983.

Dacă nu se convine altfel, în cadrul aceleiași conferințe la nivel înalt, care ar urma să abordeze — așa cum s-a arătat — o largă gamă de probleme, identificind noi domenii de colaborare și cooperare în perspectiva mai amplă a transformării Balcanilor într-o zonă de pace, s-ar putea stabili și obține acordul asupra căilor și mijloacelor de acțiune concretă în acest domeniu.

De regulă, atât pregătirile cît și negocierile propriu-zise asupra conținutului instrumentului de denuclerizare trebuie să aibă loc — la intervale regulate — prin rotație, în toate capitalele balcanice. În acest caz, țara gazdă ar urma să își asume întregul efort organizațional asigurînd toate cerințele încheierii cu succes a respectivei runde de tratative.

Odată procesul de negociere încheiat, o nouă conferință balcanică la nivel înalt ar putea să fie convocată, în care șefii de stat și de guvern ai țărilor din zonă să semneze solemn instrumentul de denuclerizare a Balcanilor.

Desigur, cele de mai sus reprezintă doar o prezentare sumară a modului în care s-ar putea desfășura lucrurile. Căile și metodele concrete vor trebui elaborate în cadrul unor consultări anterioare a țărilor balcanice. Între timp, reuniuni științifice ca cel de-al 44-lea Simpozion Internațional Pugwash, grupind specialiști în domeniu din diverse colțuri ale Europei și din afara continentului, ar putea aduce o contribuție importantă la clarificarea unor probleme semnificative legate de subiect prezentând negociatorilor anumite soluții posibile la unele probleme ridicate inerent de o inițiativă atât de importantă.